

«“КАЛИНУ ПІД СНІГОМ” ВВАЖАЮ ДОСЯГНЕННЯМ ВСІЄЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ» (із листування О. Мишанича з І. Чендеєм)

В архіві І. Чендея збереглися записки, які письменник одержав під час обговорення першої збірки «Чайки летять на Схід» на історико-філологічному факультеті Ужгородського університету в березні 1956 р.¹ Очевидець цих подій Йосип Долинич у дописі «Його правда про життя нашого краю: до 90-річчя від дня народження Івана Чендея» згадує про цю зустріч так: «... коли побачила світ його перша збірка новел і оповідань «Чайки летять на Схід» (наприкінці 1955 р.), то відразу його було запрошено в університет презентувати цю чудову ластівочку. На розширеному засіданні літературного гуртка любителі красного письменства після попереднього прочитання творів, надрукованих у книжечці, докладно аналізували їх, в цілому схвально оцінюючи доробок письменника. Адже не могла не зворушувати до глибини душі вже перша новела «Чайки летять на Схід» <...> Цікавими в тодішньому обговоренні збірки були виступи студентів О. Мишанича, Ю. Бадзя, В. Марка, О. Кость, аспірантів Ю. Балєги і Ю. Туряниці, кандидатів філологічних наук П. Лінтура і П. Пономарьова та ін.»².

Власне з того часу між І. Чендеєм та О. Мишаничем, а згодом двома Шевченківськими лауреатами, зав'язалася творча дружба. Як свідчить листування, найперше їх єднала велика синівська любов до рідного Закарпаття, бо кожен із них намагався відданою працею прислужитися малій батьківщині та загалом Україні. Як відомо, О. Мишанич став видатним літературознавцем, а його науковий доробок досить вагомий, зокрема в дослідженні літератури Закарпаття. Стараннями академічного вченого вона збагатилась несправедливо забутими та маловідомими іменами. Водночас О. Мишанич, якого мав честь знати, спілкуватися з ним (вишуканий та справжній патріот-інтелігент у всьому: слові, одязі, манері поведінки, бесіди), постійно тримав у полі зору «живий» літературний процес рідного краю. І завжди щиро радів появі нових талантів та уважно пильнував за творчістю письменників старшого покоління, зокрема І. Чендея, Ю. Станинця, Ф. Потушняка та ін.

О. Мишанич та І. Чендей прагнули, аби літератори області взорували на вишини загальноукраїнського та тодішнього союзного літературного процесу. Особливо їх тривожили примітивізм у

поцінуванні літературних явищ, брак фахових критиків. У цьому контексті варто згадати й про такі маловідомі факти.

В архіві письменника зберігся неймовірно цінний у цьому аспекті текст виступу І. Чендея з цієї проблематики на зборах закарпатських літераторів від 30 травня 1957 р., де йшлося саме про літературну критику. Крім того, збереглися записи основних думок тих, хто брав участь в обговоренні доповіді очільника Закарпатської філії СПУ, зокрема В. Ариповський, Ю. Балєга, В. Ладижець, В. Микитась, О. Мишанич, М. Плісецький, В. Поліщук, В. Пономарьов, М. Сидоряк, В. Соколов, Г. Удовиченко, І. Фігула, К. Черкашин. А в жовтні 1969 р. на сторінках «Літературної України» точилася дискусія з питань літературної критики. І. Чендей, зокрема, зазначив, що для Закарпаття «гострою проблемою, від якої залежить дальший професійний розвиток літературної справи» в цьому краї, є «справді нестача професійної літературної критики». Він не побоявся заявити, що «її у нас, на жаль, нема чи майже немає»³.

І. Чендей та О. Мишанич були глибоко переконані в тому, що не лише на Закарпатті, а й загалом в Україні критик має володіти «аналітичним прониканням» у твір, «виділяти основне, на основне спиратися», бути «пристрасним митцем» та «підготовленим теоретично, а не просто збирачем і реєстратором», до всього ще й талановитим публіцистом. І якщо літературний критик, іронізує прозаїк, «ніяк не може дійти своїм проникливим орлиним зором, а **що утверджує** в своєму творі той або інший літератор», то хоча б тим же «проникливим зором» мав би розгледіти, а **що «літератор заперечує! Цілком імовірно, що й непорозуміння явилось би менше»**⁴ (виділення наше. – С. К.).

Так, наприклад, у листі до львівського вченого І. Вишневського від 23 жовтня 1964 р. І. Чендей поділяв його думки про стан критики на Закарпатті: «Ваші міркування відносно стану нашої критики відповідають цілком моїм поглядам на ці речі. Але що поробиш? <...> Але можливо піде на краще. Здається, що йдемо до дальшої демократизації нашого життя»⁵. Мав слушність І. Вишневський, що у ці роки письменницька організація Закарпаття (про це свідчать й архівні документи) справді «переживала

¹ Габорець В. Зустріч з письменником. *Радянський студент*. 1956. № 7. 3 квіт.

² Долинич Й. Його правда про життя нашого краю: до 90-річчя від дня народження Івана Чендея. *Вісті Свалявицини*. 2012. 19 трав. С. 3.

³ Див.: *Літературна Україна*. 1969. 7 жовтня.

⁴ Чендей І. Щоденники / упоряд. М. Чендей-Трещак. Ужгород, 2021. Кн. 2. С. 605, 437, 315.

⁵ Чендей І. Листи до І. Вишневського, 1960–1984 рр. // Там само. Од. зб. 214. Арк. 80.

серйозну кризу», оскільки там «демагогія пожирає весь запал», і лише після її подолання, наголошував, зможе «налагодитися творче життя»⁶.

Правда, відгуки І. Чендея та О. Мишанича про монографію львівського дослідника літератури Закарпаття І. Вишневського «Традиції та сучасність: про розвиток літератури на Закарпатті» (Львів, 1963) були полярними. Попри вказані недочоти, І. Чендей загалом високо оцінив фактично першу спробу вченого у вивченні літературного життя на Закарпатті. Тоді як О. Мишанич та Ю. Балєга опублікували різко-критичну рецензію про згадувану монографію на сторінках журналу «Вітчизна» (1964, № 11).

У листах та щоденникових записах І. Чендея натрапляємо на критичні оцінні характеристики наукової діяльності П. Пономарьова, викладача-літератора Ужгородського університету, тоді як О. Мишанич в інтерв'ю з Ю. Зейкан зауважив, що «любов до літературної критики і літературознавства» йому розкрив саме «незабутній професор П. П. Пономарьов, який керував роботою літературознавчого студентського гуртка, вчив нас читати тексти, робити їх філологічний аналіз, працювати над джерелами, розуміти літературний процес», а його праці вважав фундаментальними, які є «вагомим внеском в українське радянське літературознавство»⁷. На відміну від І. Чендея О. Мишанич також вважав плідною літературно-критичну та наукову діяльність Ю. Балєги, одвічного опонента автора роману «Птахи полишають гнізда...».

Однак згадані «розбіжності» щодо оцінки діяльності окремих науковців та письменників аж ніяк не були перешкодою для О. Мишанича щодо об'єктивного поцінування творчого доробку І. Чендея. Їхнє листування не було таким урожайним, як скажімо з іншим літературознавцем-закарпатцем В. Марком, або із критиками М. Жулинським, К. Волінським, М. Стрельбицьким та ін., однак пропонувані читачам неопубліковані листи в епістолярній спадщині закарпатського прозаїка безперечно цінні, оскільки проливають світло на окремі сторінки літературної діяльності І. Чендея та наукової О. Мишанича. Зрештою, О. Мишанич ще в 1988 р. задво до незалежності України в уже згадуваному інтерв'ю з Ю. Зейкан наважився заявити, що «...настав час повернутися й не до таких уже далеких часів, коли волею окремих малокомпетентних осіб деформувалася літературний процес», зокрема щодо оцінки збірки І. Чендея «Березневий сніг», яка «у 1969 році була піддана несправедливій і непрофесійній критиці»⁸.

Хронологічно листування сягає 1979–1991 рр. і за своїм змістом починається з відгуку О. Мишанича про збірку «Теплий дощ» і завершується описом вражень від першого конгресу так званих русинів у тодішній Югославії, вражень обурливих та неприємних. Якщо визначити основні ключові моменти

⁶ Вишневський І. Листи до І. Чендея, 1959–1984 рр. // Там само. Од. зб. 40. Арк. 78.

⁷ Див.: Чи вагомі, дозрілі натхнення плоди?.. Бесіда з д-ром філол. наук, зав. відділу давньої укр. л-ри Ін-ту л-ри ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР О.В. Мишаничем. Бесіду вела Ю. Зейкан. *Закарпатська правда*. 1988. 19 жовт. С. 3.

⁸ Там само.

епістолярного діалогу літературознавця-вченого та письменника, то в основному вони сфокусовані на оцінках того чи іншого твору, на інформуванні столичного краянину про культурно-мистецьке життя на Закарпатті, про видавничі клопоти митця.

Відомо, що вихід кожної збірки І. Чендея був подією не лише для самого письменника, але й загалом в українській літературі, тому критики їх не оминали. Скажімо, така висока оцінка О. Мишаничем «Іванових журавлів» у збірці «Теплий дощ» була цілком справедливою, об'єктивною, бо й понині цей твір дарує читачеві оте «велике естетичне задоволення» та читацьку насолоду, про що писав київський адресант, перебуваючи на відпочинку в Одесі. Можна з упевненістю стверджувати, що автора збірки особливо тишили слова знаного й авторитетного земляка про те, що «Теплий дощ» – це «переконливе свідчення того, що наша проза не заниділа під перами графоманів останнього десятиліття, а дає книжки, з якими не соромно ставати перед широким світом» (лист № 1). У цих рядках не лише визнання непересічного таланту прозаїка, але й до певної міри своєрідний аванс, а водночас слухна заувага про гідке «графоманство» на ниві української літератури 70-х рр. ХХ ст.

З листування І. Чендея з О. Мишаничем читач дізнається й про видавничо-цензурну історію окремих збірок та творів митця, зокрема про нелегку співпрацю із ужгородським видавництвом «Карпати», його очільниками та редакторами, про що мовиться у листі від 3 квітня 1980 р. Йдеться, зокрема, про збірку «Кринична вода» та вилучення із її змісту оповідання «Опійкунські турботи». Як бачимо, що І. Чендєєві часом доводилося відстоювати своє письменницьке право у владних кабінетах, а упереджене ставлення директора видавництва Б. Гвардіонова породжувало думки взагалі відмовитися від цього видання, оскільки для «літератора найбільше значення має факт написання, певність у тім, що написане є чимсь справжнім» (лист № 5).

Цікавими для читача будуть і «щохвилинні» (М. Коцюбинська) враження І. Чендея про вшанування закарпатського письменника Ф. Потушняка, якого як митця високо ставив також й О. Мишанич. Так, зокрема, у листі від 3 березня 1985 р. письменник інформує свого київського адресата про заходи з нагоди 75-ліття від дня народження Ф.М. Потушняка. Разом із В. Попом, В. Вовчком вони побували 1 березня в Осої, рідному селі письменника та вченого. Урочистості, повідомляв І. Чендей, «пройшли достойно, було сказано чимало доброго про велику роботу одного з творців літературного і культурного процесу в Закарпатті». І. Чендей щиро висловлює жаль з того приводу, що «Ф.М. Потушняк так передчасно пішов з життя. Був він людиною діла і літератури, науки, не належав до пристосованих для боротьби, відстоювання себе в химерних і часто таких безглузких, награних різними інтриганами і політиканами умовах, білі і кривду гнітив у собі, а воно все збиралося в серці, і серце не витримало...». Отож, спостерігаючи за ювілейним дійством у сільському клубі, І. Чендей пригадав той прикрий факт із біогра-

фії митця, коли свого часу в Ужгороді у приміщенні колишнього жупанату «зібралася письменницька (тоді ще нечисленна) організація для виконання вказівки Повха (секретаря обкому партії з ідеології. – С. К.). Йшлося про виключення зі Спілки Лінтура і Потушняка внаслідок так званої їхньої творчої бездіяльності». До речі, цей факт адресат більш докладно описує у своєму «Щоденнику». І якщо П. Літур, битий уже не раз представниками влади, згадував І. Чендей, на збори «прийшов у всеозброєнні, з великого портфеля виклав громадку папок з готовими працями (фольклор, статті)», то Ф. Потушняк прорік мудрі слова, які назавжди врзалися в пам'яті автора «Березневого снігу»: «Доки письменник живе, його не хоронять. А буває і так, що він починає жити тільки після того, як його захоронили». Натоді Закарпатське відділення літераторів очолював Ю. Гойда, який, виконуючи вказівки зверху, таки «потрапив у ганьбу», бо «ні про яке виключення двох літераторів не могло бути й слова. Шкода, що на цих зборах не було захребетників, котрі керували волею Гойди, вказували, а точніше – наказували...» (лист № 7).

Про ювілейні заходи Ф. Потушняка навч оповів О. Мишаничу й В. Поп, який стажувався натовді в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка. Отож О. Мишанич у листі до І. Чендея від 16 березня 1985 р. з боєм зауважує: «Яка іронія долі! За життя мали Федора Михайловича за дивака, з нього кепували, по ньому топтали ті, хто мав обов'язком його підтримувати. А він творив. І чим далі збільшується часова відстань, тим краще ми бачимо і розуміємо, який це був величезний і самобутній талант. Так, як Потушняк бачив і відчував життя на Закарпатті, – ми ніколи не будемо бачити й відчувати, хоч би мали сто вух і сто очей. Бо це був справжній художник...» (лист № 8). Ця епістолярна характеристика О. Мишаничем постаті Ф. Потушняка особливо цінна для дослідників його творчості, оскільки вона народжена справді з великої любові й поваги до цього трудівника на ниві художнього слова та науки і є, так би мовити, ключовою.

Зі своїм столичним адресатом І. Чендей відверто ділиться враженнями про поточне культурно-мистецьке життя на Закарпатті, у якому, на жаль, було «цікавого мало». Кохаючись у живописі, І. Чендей не оминав відкриття в Ужгороді художніх виставок. Однак в останні роки, твердив новеліст, там немає «творів істинно помітних. Таке враження, що художник пішов лінивий, малодум, вдоволений досягнутим раніше. Куди дівся отой запал активного змагання, що рухав, піднімав? Невже ситість від проданих картинок отим, що хочуть ще й прикрасити інтер'єрчик при наявності деякого достатку, задовольнила, розлінивила так званих майстрів пензля?». Спостерігаючи ці невеселі тенденції, він згадує про Манайла, Грабовського, Ерделі, яких знав особисто і які «ніколи не були лінивими, другорядними. Певно, важила багато культура фахова, не кажучи про зобов'язуючий талант» (лист № 9).

Не може не хвилювати оповідь І. Чендея про відвідування рідного та любого йому рідного Дубового, зокрема батьківського обійстя. Зустріч із

рідною хатою «сповнилася болячих вражень після вимерлих батьків» не лише тому, що вже «давно-давно» не був тут, як годилося б, і на Святий вечір, і на Великдень. Але й тому, що рідний брат Костянтин біля старої хати «вже збудував господарське приміщення з кухнею, дров'яником, лазнею, хлівом під одним дахом (окрема хата ще тільки споруджатиметься замість старої)». Усе побачене в хаті давній, з боєм пише І. Чендей, породило хвилю невіданих раніше відчуттів, бо все «... на мене дихнуло, глянуло, озвалося тими, кого нема. І було в усьому щось тривожне, незвичайно хвилююче, з гострим відчуттям не тільки небуття, але й зміни покоління. Ураз, будучи немолодим, здається, постарів я не на літа, а на десятки літ, відчув предметно, що переді мною в родині вже нікого нема, що вітер часу б'є тільки в моє лице...» (лист № 10). Власне, рідне Дубове завжди надихало письменника у його творчості й житті, туди він повертався з особливою радістю, адже було воно для письменника найкращим місцем на землі, а любов до рідного гнізда виявилася настільки потужною, що навіть облаштована комфортабельна садиба в Ужгороді на Високій не могла конкурувати із верховинським селом.

З листів І. Чендея до О. Мишанича дізнаємося й про історію спорудження пам'ятника Т. Шевченкові в Ужгороді, до появи якого він доклав надзвичайно багато зусиль не лише як письменник, а як очільник Закарпатської філії республіканського Фонду культури.

У контексті нашого сьогодення особливо цінними є враження О. Мишанича про його перебування в Югославії, зокрема про «справжній антиукраїнський шабаш», який було вчинено в Межилабірцях на I Світовому конгресі русинів, де із 200 його учасників із Закарпаття було 60. На той час «рівновага між русинством і українством» там була «дуже порушена, все більше дає про себе знати явне антиукраїнство», з прикрістю повідомляв очевидець подій. О. Мишанича обурювало те, що Закарпаття іменувалося на цьому збіговиську лише як «Підкарпатська Русь», а у нападах на Україну найбільше, як не дивно, «проявили себе наші: Сочка, Калабішка, Ач, Митровка, від їх виступів несло не тільки дикою агресією супроти українців, а й віяло гробовим холодом і дурністю майже столітньої давності». А так званий «письменник» В. Сочка, іронізує київський літературознавець, «виступив таким темним «язичієм», що йому міг би позаздрити не один «будитель» і «москвофіл». О. Мишанич як авторитетний дослідник русинства цілком справедливо називає такі факти «тяжкою хворобою», «затемненою свідомістю», оскільки тут відсутня «логіка, тверезий погляд на історію», й фактично «спрацьовує дикий інстинкт антиукраїнства». Його дивувало те, «звідки у цих людей така патологічна ненависть до України?». Якби, зізнається він, цього не побачив сам на власні очі і не почув цих промов, то «інакше ніколи не повірив би, що новітній, здавалось би, освічений «русин» здатний на таку антиукраїнську істерію», яку називає Божою карою для існування України як держави (лист № 15).

Також згадаємо про лист О. Мишанича до І. Чендея від 21 січня 1989 р. з приводу його рецензії на збірку «Калина під снігом»⁹. Вихід цієї книжки І. Чендей чекав із особливим трепетом, оскільки був переконаний у тому, що вона «буде одною з тих визначальних в моїй роботі, мимо якої читач не пройде байдуже». Думкою О. Мишанича завжди дорожив, бо шанував його не лише за «людяність, чистоту і справедливість», а ще й через «мудрість вченого-дослідника, аналітика, історика». Саме О. Мишанич, зізнавався І. Чендей, зміг «з такою докладністю співставити, пов'язати дві книги і дві ситуації», а для цього був «потрібен час, потрібна зацікавленість в ім'я загальної справи, потрібні знання. Для цього потрібне й добре націлене перо. Потрібне серце схвильоване. Все поспіль є у Вас, є воно у Вашій статті. І це, певно, найістотніше, найважливіше» (лист № 14).

Машинописну авторизовану копію рецензії «3 позицій оновлення» обсягом 10 сторінок через 1,5 інтервалу О. Мишанич надіслав автору збірки «Калина під снігом» із супровідним листом 21 січня 1989 р. Вочевидь, що перший примірник рецензії автор водночас надіслав і редакції газети «Закарпатська правда». Така затримка з рецензуванням була спричинена сезонною хворобою дослідника, оскільки «грип розклеїв мене на цілий тиждень і завершене ще 14 січня доведене до пуття аж нині». Довгожданий пакунок І. Чендей одержав 25 січня, а 2 лютого рецензію опублікувала «Закарпатська правда» великим розворотом на третій сторінці з підзаголовком, відсутнім у автографі: «З приводу нової книги Івана Чендея «Калина під снігом»»¹⁰.

Збірка І. Чендея справила на О. Мишанича

⁹ Видавничі рецензії О. Мишанича на рукописи збірок І. Чендея «Луна блакитного овиду» (1987), «Вікна у світ» (1987), «Калина під снігом» (1988) опубл. у кн.: Мишанич О. З минулих літ: літературознавчі статті й дослідження різних років. Київ, 2004. С. 255–267. Згадана рецензія републ. у кн.: *Мишанич О.* Карпати нас не розлучать: літ-крит. статті і дослідження. Ужгород, 1993. С. 185–194. У книгозбірні І. Чендея на Високій зберігається примірник цього видання з таким дарчим написом: «Дорогому Івану Чендеєві з вірою в кінцеву перемогу Української Правди за Карпатами. Ол. Мишанич. 27. XII. 1993, Ужгород». – С. К.

¹⁰ В архіві І. Чендея збереглися три українськомовні примірники газети та два російськомовні. Позначки І. Чендей зробив чомусь на сторінках російськомовного примірника газети. – С. К.

коლოსальне враження: «Уже два тижні перебуваю під враженням «Калини під снігом». Колись таке сильне емоційне враження справили на мене «Іванові журавлі» і «Казка білого інею». Книга викликає громаду роздумів і асоціацій, зачіпає за живе, ставить безліч проблем». Та пори те О. Мишанич як історик літератури, а не професійний критик журився тим, що рецензія «вийшла трохи академічною», бо така книжка заслуговує «емоційної критики» через її «достоїнства – актуальність, багатопроblemність, гостроту, позитивний ідеал, сатирично-гумористичний струмінь та ін.». О. Мишанич свідомо пов'язав «Калину під снігом» з «Березневим снігом», а тому й міркував, що якби «редакція нічого не скорочувала», то в такий спосіб «це був би для неї добрий вихід із делікатного становища – не таке вже й принизливе визнання своїх колишніх, м'яко кажучи, кололітературних вправ з «Березневим снігом»»¹¹.

Автор рецензії справедливо зауважив, що «Калина під снігом» «складає одне художнє й композиційне ціле», оскільки вона «виболена й вистраждана», а «закладені в ній ідеї і думки випробувані часом». Цю книжку О. Мишанич, як і її автор, вважав «етапною», «вершинною» у його творчості, та й шлях письменника до неї насправді стелився «крутими дорогами майже чверть століття». Головне тут – це відстоювання людської гідності. О. Мишаничу імпонувало також і те, що у вміщених творах звучить «правдиве і мужнє слово», адже «більшість літераторів Закарпаття марнує свій талант на дріб'язках, вигаданих схемах і проблемах». Його захоплював «чесний і сильний талант, що не потьмянів у завірюхах 60–70-их, а навпаки, – змужнів, загартувався, заяснів новими гранями». Загалом цю книжку знаний літературознавець небезпідставно вважав справжнім «досягненням всієї сучасної української радянської прози, зразком прози оновлення» (лист № 12).

Отож, підсумовуючи розгляд епістолярного діалогу О. Мишанича та І. Чендея, доходимо висновку, що вченого-літературознавця та письменника єднали не лише любов до рідного Закарпаття, а й до літератури, рідної мови та України.

¹¹ Зіставлення тексту машинопису рецензії та першопублікації засвічує, що авторський текст опубліковано без змін і жодних правок. Рецензії О. Мишанича на книжки І. Чендея заслуговують на окрему розмову. – С. К.

№ 1¹²

Високошановний Іване Михайловичу!

Під враженням щойно прочитаної книжки «Теплий дощ» хочу написати Вам кілька слів. Насамперед щиро вітаю із виходом нової книжки, книжки по-справжньому талановитої, небуденної, зігритої теплом любові до людей.

Мене найбільше вразила повість «Іванові журавлі» – натхненна пісня людині-трудівникові. Окрім того, що Ви змалювали прекрасний художній образ, Ви створили неперевершений соціальний тип, які вже відходять у минуле.

Можна чимало гарного сказати й про інші твори книжки – багатопроblemні, глибоко-поетичні, вірні в оцінках минулого й сучасного. Нема чого говорити, скільки це праці коштує, щоб так сягнути глибин народного життя.

¹² Оскільки листування І. Чендея з О. Мишаничем ввійде до другого тому епістолярної спадщини закарпатського прозаїка, то публікуємо ці тексти без коментарів. При потребі подаємо підрядкові коментарі з метою, аби читач розумів, про що йдеться в конкретному випадку. – С. К.

«Теплий дощ» – переконливе свідчення того, що наша проза не заниділа під перами графоманів останнього десятиліття, а дає книжки, з якими не соромно ставати перед широким світом.

Дякую Вам, Іване Михайловичу, за те велике естетичне задоволення, яке я одержав, читаючи Вашу книжку, і бажаю Вам дальших творчих здобутків.

Ваш Олекса Мишанич

17 липня 1979 р.

Одеса

№ 2¹³

Щасливого Нового 1980 року Вам, високошановний Іване Михайловичу, і Вашій родині бажає Ол. Мишанич. [Київ, 24.12.1979]

№ 3

Дорогий Олексо Васильовичу!

Як звикли казати, закрутилося-завертілося... Над «Криничною водою» працював після рецензії В. Дончика ще кілька місяців, хоч здавалося, що роботи було на якийсь тиждень всього. Докладність в доопрацюванні речей диктувалася вдачею і розумінням, що до «Криничної води» в житті ще раз повертатися і дотягувати той чи інший твір не приведеться – роки не ті.

Рукопис головним редактор[о]м «Карпат» Данканичем був підписаний до набору після прискіпливої і ретельної вичитки ним, коли у мене виник сумнів відносно знімання з рукопису оповідання «Опикунські турботи». Рахуючись з тим, що оповідання мною ще й ще раз було прочитане, сам я залишався при думці, що твір до книги має потрапити. Я просив директора Гвардіонова саме «Опикунські турботи» надіслати на повторну рецензію. Міркував я про те в свою чергу, що нова книга з оповіданнями у мене вийде не скоро, а значить не скоро явиться нагода подати твір вдруге.

Видавництво надіслало на повторну рецензію увесь рукопис. Кому, не знаю. Імовірно, в Інститут літератури. Якщо надсилали комусь конкретно, звісно, тільки з метою, щоб заважати виходу книги, і в разі, якщо книга в планах 1980-го, якщо виплачено навіть другу частину гонорару – здається, тут видавці поспішили виписувати і переводити другу частину, не сподіваючись, що самі посилатимуть готовий рукопис на ще одне рецензування.

Взагалі, мої стосунки з «Карпатами» продовж багатьох літ сприятливими для мене ніяк не були. Тут легко друкується часом ганебна графоманія. Фактів про важкі стосунки з видавництвом у мене вистачає. «Чорна сальва» «Карпатами» була відхилена, готова вступна стаття до книги казок Лінтура П.В. в свій час знімалася, вступ до збірки Кешелі скорочувався після того, як верстка була вичитана і т. д., і т. п. Зараз вчинена нова капост[ь] і тим, що «Криничну воду» видавництво планує видавати тиражем в 15 тисяч тоді, коли по республіці збірник мав замовлення на цілих 56 тисяч. Як-не-як, а тих 30 тисяч дати могли. Видно, когось у видавництві шкребе факт виходу моїх двох книжок торік, хтось думає, що я раптом став мільйонером. Але той «хтось» не тільки не знає, як важко ті книги робляться, як не знає і того, що торішні мої книги чистої художньої прози вийшли після майже десятилітньої перерви.

Хоч в повторному рецензуванні підписаного рукопису я бачу і злу видавничу тенденцію, коли спірним було всього одне оповідання, рецензія у відчай мене ніяк не кидає. Я знаю, що мною робилося для «Криничної води», аби вона була такою, як є зараз. Звичайно, може нагодитися всіяке. Хотілось би тільки одного. А саме: аби читаючий рукопис хоч трішки збагнув ситуацію, а до творів поставився чутливо, уважно. І все. Неприємним було б, якби рукопис потрапив у руки упередженому товаришеві, чи з тих, які готові «прислужитися», винюхавши «що до чого».

Інакше життя моє проходить в постійній праці. Ось-ось засяду закінчувати річ, що до половини написана, а відтак працюватиму над тим романом, який увагу мою займає багато уже літ. Звісно, нових речей «Карпатам» давати не буду. Тим більше, коли в «Р[адянському] п[исьменнику]» ситуація стала кращою, аніж була...

Радий, що в № 3 «Вітчизни» так гарно сказано про торішні дві книжки В. Марком¹⁴. Десь щось захвалив і перехвалив, а в одному місці не зрозумів. А в принципі просто дуже гарно, зобов'язуюче...

Не збирайтеся бути в наших краях?

Будете, хати не минайте!

Сердечне вітання Дончику, Сивоконю, Волинському і Миколі Григоровичу. Кланяйтеся від мене тов. Дзеверіну.

Щастя Вам і добра!

Щиро І. Чендей

P. S. Хочу подавати заявку нашим видавцям на випуск книги М. Ковача десь обсягом в 12–14 аркушів для читача на Україні. Чи не потрібна була б тут рекомендація Інституту?

Ужгород, 3 квітня 1980 р.

¹³ Вітальна відкрита новорічна поштівка. – С. К.

¹⁴ Йдеться про рец. д-ра філол. наук. В. Марка «Творча зрілість – то вічне шукання» на кн. І. Чендея «Казка білого інею» (Ужгород, 1979) та «Теплий дощ» (Київ, 1979). *Вітчизна*. 1980. № 3. С. 203–205). – С. К.

Київ, 19 червня 1980 р.

Високошановний Іване Михайловичу!

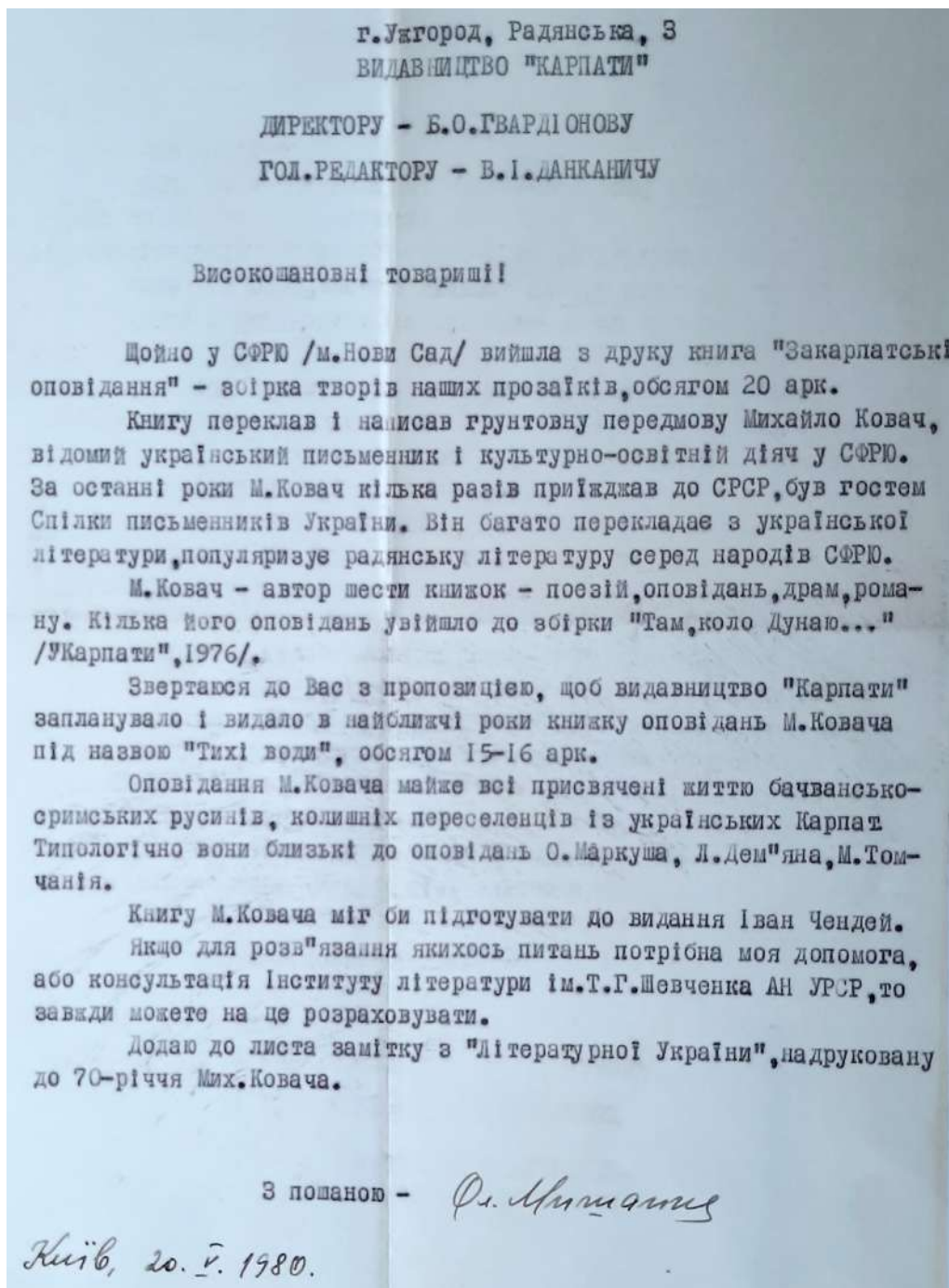
Ваш рукопис, здається, так і не був посланий в Інститут. Мабуть, видавництво передумало. Кілька днів тому у мене була телефонна розмова із головним редактором і на моє запитання про долю «Криничної води» він відповів, що «будемо видавати». Одним словом, рукопис до нас ще не дійшов. А якщо надішлють, то Микола Григорович просив передати йому.

Щодо збірки М. Ковача, то листа я надіслав рівно місяць тому, як домовлялися. Пересилаю Вам копію. Уже одержав і відповідь видавництва, у якій говориться, що таке видання варто готувати, хоч на найближчі роки запланувати його нема можливості. Думаю, що якби був готовий рукопис, то й розмова була би предметнішою. Якщо видавництву буде потрібна індульгенція від Ін-ту літератури, то такий папір підготувати можна. Цю справу не варто затягувати і треба її доводити до кінця.

Бажаю Вам, Іване Михайловичу, добра і успіху у Вашій роботі.

З глибокою пошаною

Ол. Мишанич

ДИРЕКТОРУ – Б.О. ГВАРДІОНОВУ
ГОЛ. РЕДАКТОРУ – В.І. ДАНКАНИЧУ

Високошановні товариші!

Щойно у СФРЮ (м. Нови Сад) вийшла з друку книга «Закарпатські оповідання» – збірка творів наших прозаїків, обсягом 20 арк.

Книгу переклав і написав ґрунтовну передмову Михайло Ковач, відомий український письменник і культурно-освітній діяч у СФРЮ. За останні роки М. Ковач кілька разів приїжджав до СРСР, був гостем Спілки письменників України. Він багато перекладає з української літератури, популяризує радянську літературу серед народів СФРЮ.

М. Ковач – автор шести книжок – поезій, оповідань, драм, роману. Кілька його оповідань увійшло до збірки «Там, коло Дунаю...» («Карпати, 1976).

Звертаюся до Вас з пропозицією, щоб видавництво «Карпати» запланувало і видало в найближчі роки книжку оповідань М. Ковача під назвою «Тихі води», обсягом 15–16 арк.

Оповідання М. Ковача майже всі присвячені життю бачвансько-сримських русинів, колишніх переселенців із українських Карпат. Типологічно вони близькі до оповідань О. Маркуша, Л. Дем'яна, М. Томчанина.

Книгу М. Ковача міг би підготувати до видання Іван Чендей.

Якщо для розв'язання якихось питань потрібна моя допомога, або консультація Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР, то завжди можете на це розраховувати.

Додаю до листа замітку з «Літературної України», надруковану до 70-річчя Мих. Ковача.

З пошаною – Ол. Мишанич

Київ, 20.V. 1980

№ 5

Дорогий Олексю Васильовичу!

Здається, на горизонті закарпатських видавничих епопей дещо проясняється. 26 травня отримав на-решті рецензію на «Криничну воду». Прізвища рецензента «усечено» з метою, щоб бідолашний автор не знав, кому було ввірено його працю порядком повторного рецензування. Але ж рецензія настільки безпорадна, так нафарширована бідністю мислі й необізнаністю в елементарних справах літератури, що може викликати тільки посмішку і співчуття як до самого рецензента, так особливо до видавців з «Карпат».

Були потуги, рецензентські вправи сприйняти у видавництві останнім досягненням літературно-критичної мислі, головним редактором твердилося, що рецензія написана кваліфіковано і не викликає сумнівів, хоча вона діаметрально протилежна рецензії на «Криничну воду» з-під пера Віталія Дончика. Думалося у видавництві і про те, що саме цією рецензією анонімною і належить керуватися в подальшій роботі над рукописом книги, хоча сам головний редактор Данканич насправді готовий був уже підписати рукопис у поліграфічне виробництво, якби не виник у нас діалог щодо оповідання «Опикунські турботи»¹⁵.

Мав я серйозну розмову в обкомі партії, готовий був на те, аби «Кринична вода» в «Карпатах» не виходила зовсім – для літератора найбільше значення має факт написання, певність у тім, що написане є чимсь справжнім. Звичайно, в глупу ситуацію тут потрапляє видавництво. Книга планова, за неї виплачено 60 процентів і т. д., і т. п.

В обкомі партії прочитали рецензію В.Г. Дончика, прочитали й написане анонімом. Якщо головний редактор при розмові з моїм ведучим редактором і чути не хотів про відправку рукопису для кваліфікованої авторитетної рецензії Інституту літератури АН УРСР, тепер під силою авторитету обкому похитнувся. Рукопис направляється в заклад, де маєте честь працювати.

Особисто бачив би оптимальним, коли слово про мою нову книгу в рукописі сказав Микола Григорович. Його становище, його безоглядна чесність і принциповість, його докладність і глибина у відчужанні творів, його вже набутий авторитет могли б позитивно спричинитися до розв'язання конфліктної справи. «Конфліктною» вважаю справу єдино через провінційну обмеженість тих, кому ввірена на Закарпатті делікатна і тонка справа раз від разу мати до діла і з тими речами в слові, що не належать дешевій халтурі і заробітчанській кон'юктурі.

Нелегко про це все думати, з подібним стрічатися, та знаю одне: здоровий глузд вище всього дрібного, замішаного на метаніні і особистих антипатіях – ці антипатії до себе збоку жидка Гвардіонова відчуюю продовж ряду літ.

Оце, здається, і все, що Вам хотів сказати.

¹⁵ Докл. про історію видання цієї зб. та долю оповідання «Опикунські турботи» див.: *Кіраль С.* Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги. Київ-Ужгород, 2021. С. 279–285. – С. К.

Чи надіслали Ви «Карпатам» своє зичливе і прихильне слово з приводу Михайла Ковача? Було б зараз дуже до речі. Тим більше, що сам я на свою пропозицію ніякого листа з «Карпат» не отримав. Підтримайте видання Ковача! Знайдіть час написати видавництву кілька рядків, коли цього не вчинили іще.

Був у нас на Закарпатті Леонід Миколайович Коваленко – читав спецкурс по Малишкові в університеті¹⁶. Одної днини він був вільний, і ми подалися з ним по Закарпаттю.

Радий, бо випала нам мандрівка, а то якось в Києві вічно того часу не вистачає...

Вітання товаришам з Інституту, хто до мене зичливий.

Щиро Вам зичу добра!

Ваш Ів. Чендей

Ужгород, 29 травня 1980 р.

№ 6

Глибокошановний Олексю Васильовичу!

Як бачите, причиняю Вам постійний клопіт тою «Криничною водою».

Даруйте!

Коли останній раз стрівся з Миколою Семенюком в обкомі¹⁷, розповів мені про бесіду з директором видавництва і про настійну рекомендацію відрецензувати книжку в рукописі в Інституті літератури. Ніби це секретарю з питань ідеології і було пообіцяно. Не знаю, що сталося потім, та розумію, що книжка до Інституту не дійшла. Імовірно, видавництво тут побоялося повторної думки з установи, в якій має честь працювати. Перша рецензія з-під пера Вашого колеги була позитивна, гадалося видавцями, що з солідарності позитивною буде й друга.

Як не було б, зараз я чекаю, що скаже третій рецензент. А там визначу собі, що «предпрінімать», хоч сам ніколи нічого не «предпрінімал» досі в справі власних книжок порядком їх готування до друкарні, якщо не говорити про працю безпосередньо над творами. Шкодную, коли раптом якісь підводні течії-химери впливають на світ і діють. Сам певен: «Кринична вода» варта уваги, рукопис відпрацьований сумлінніше за не один рукопис з тих, що повиходили книгами з моїм іменем.

Розумію і видавців. Запарилися вони. Гонорар в обсязі 60 процентів виплачено, книга має одну схвальну рецензію, одну нікчемно безпорадну – писав хтось на місці, – зараз рецензується знову, а видавати її треба хоч би для того, аби розквитатися з державною касою. За виплачену частину гонорару по голові не погладить ніхто, якщо доведеться гроші списувати. Автор же (аз) готовий на все не тільки з тої причини, що видавці «Криничну воду» запланували аж в кількості 15 тисяч екземплярів, але й через певність: мине кілька років, книга вийде в «Р[адянському] п[исьменнику]».

Отакі мої сіромашні дела.

З'явилася рецензія на видання оповідань у Югославії. <...> тому я рецензії не простудіював. Просто мигцем пробіг назирці, мовби прикрадьком. І таке читання буває¹⁸.

Щодо книги Михайла Ковача. Наймудріше було б книгу готувати й несподівано подати її видавцям. Мусіли б планувати. Імовірно, так і треба чинити. Лихо тільки, що час у мене страшенно зараз зайнятий. Мушу братися закінчувати рукопис мого «антиалкогольного» опусу. Роботи тут громадища, та й «Кринична вода» муляє шию. Сподіваюся, чекаю кращого, а головне якогось просвітління на горизонті.

Особливих новин в Ужгороді нема, коли не говорити про сумну вістку – втрату Діянича. Талантик був маленький, проте чистий, як гірський потічок, без претензій на оту бистрину повноводну, що рве греблі і зносить береги, котить брили... При всьому шкода, що оцей талант помалів і від алкоголю – господи і сили праведні, як багато на рахунку оцей чортні і бісоти!

Друге: нещодавно була зустріч творчих працівників з членами бюро обкому партії. Реферувалося про набутки і т. п. Я на зустрічі не був через мандри по ЧССР.

Інакше настрої сильно-сильно псує гнила погода на Закарпатті. Повернувся я додому оце вже четвертий день, а дощ як лив, так і лле. Звідки на небі така сила силенна води?.. Боюся, що намарними будуть зусилля виноградарів цього року: в кінці червня зав'язь на винограді мала б скидатися на зелені горошини, а тут виноград ще і не відцвів, а окремі сорти й не цвіли ще зовсім. Про який врожай говорити? А шкода, бо минуле сухе і тепле літо вселило таку силу в лозу, так зав'язало брость на цей рік, що при добрій погоді міг би бути не урожай, а диво!..

Добра Вам і щастя, а головне здоров'я, дорогий Олексю!

Щиро Ів. Чендей

30 червня 1980 р.

¹⁶ Листування І. Чендея з Л. Коваленком, у якому йдеться про зб. «Кринична вода», опубл. у кн.: *Чендей І. Листування з київськими критиками / упоряд., автор передм. і комент. д-р ф-р філол. наук, проф. С. Кіраль. Київ-Ужгород, 2021. Т. І. С. 489–564. – С. К.*

¹⁷ Мовиться про секретаря Закарпат. обкому КПУ з питань ідеології. – С. К.

¹⁸ Йдеться про видання: Закарпатски приповедки: вибор прози сучасних писателюх у Українскей ССР / упоряд. і довідки про авторів О. Мишанич; пер. М. Ковач. Нови Сад, 1979. 318 с. Ю. Балега опубл. рец.: Українське оповідання в Югославії. *Закарпатська правда*. 1980. 14 черв. С. 3; «Закарпатски приповедки». *Літературна Україна*. 1980. 26 серп. – С. К.

Дорогий Олексю Васильовичу!

Щойно вчора передав мені Дмитро Михайлович Федака конверта з Вашою вельми прихильною рецензією на «Луну блакитного овиду» – її запропонував для видання у «Веселці».

Щиро-щиро дякую Вам за уважність поспіль з таким проникливим прочитанням трьох невеликих повістей. Я справді вважав за можливе і доцільне подати їх «Веселці» в надії, що могли б дійти і до юного читача. Справа в тому, що юний читач скоріше бере до рук літературу пригодницьку, ймовірно, його ще цікавлять речі на теми історичні. Написане мною хоч і позбавлене пригодництва, проте є певною історією життя і буття нашого на Закарпатті. Хотілося б по мірі можливості знайомити юних з нашим краєм й через написане мною.

Хоч видавництво і має дві вкрай позитивні оцінки поданого (першу рецензію писав тов. Дубина), не знаю, як складеться ситуація з виданням. Хотів би вірити в краще, але можливе всіляке. Знаю одне: якщо три повісті не вийдуть виданням у «Веселці», цьому завдають сили зовсім не від літератури і культури. Тут буде втручання зі сторони.

Що про Закарпаття нині?

Вшановано 75-ліття від народження Ф.М. Потушняка. В. Поп, В. Вовчок і я побували в Осю 1 березня. Тут в залі сільради відбулася урочистість. Пройшло достойно, було сказано чимало доброго про велику роботу одного з творців літературного і культурного процесу в Закарпатті. Шкода, що Ф.М. Потушняк так передчасно пішов з життя. Був він людиною діла і літератури, науки, не належав до пристосованих для боротьби, відстоювання себе в химерних і часто таких безглузких, награних різними інтриганами і політиканами умовах, біль і кривду гнітив у собі, а воно все збиралося в серці, і серце не витримало...

Сидячи в зальчику, слухаючи похвали на адресу сімдесятип'ятилітнього, я повертався до того приміщення в колишньому жупанаті, де зібралася письменницька (тоді ще нечисленна) організація для виконання вказівки Повха. Йшлося про виключення зі спілки Лінтура і Потушняка внаслідок так званої їхньої творчої бездіяльності. Лінтур на збори прийшов у всеозброєнні, з великого портфеля виклав громадку папок з готовими працями (фольклор, статті), Потушняк же сказав: «Доки письменник живе, його не хоронять. А буває і так, що він починає жити тільки після того, як його захоронили».

Зрозуміло, покійний Ю. Гойда потрапив у ганьбу. Ні про яке виключення двох літераторів не могло бути й слова. Шкода, що на цих зборах не було захребетників, котрі керували волею Гойди, вказували, а точніше – наказували...

Зараз працюю над доробкою роману для «Карпат». Робота нелегка, все докорінно переробляється. Бач, погано було написано. Але робота радує. Гадаю до середини літа довести діло до кінця. Та мене іще чекає пребагато суєтних, клопітних, марудних діл при хаті. Тягар на раменах виморливий.

Здоров'я Вам і щастя! Усього світлого і радісного!

Щиро ваш

Ів. Чендей

Ужгород, 3 березня 1985 р.

P. S. Бадай словом підтвердіть отримання листа!

№ 8

Київ, 16 березня 1985 р.

Високошановний Іване Михайловичу!

Одержав Вашого листа. Дякую Вам за звістку про Закарпаття і свою працю. Ви планували бути у Києві десь у січні-лютому, та, певно, маєте інші турботи.

У «Веселці» я був наприкінці січня і там сказали, що з Вашою трилогією¹⁹ все гаразд – її будуть видавати. Будемо сподіватися, що ця справді достойна книга побачить світ без якихось перешкод.

Щодо «Далекого плавання», то цей рукопис ніби лежить без руху. Микола Григорович Вас краще поінформує, бо він там заангажований, та, наскільки знаю, щось там у видавців не всі нитки в берді.

Зараз тут на стажуванні Василь Поп. Він розповідав про святкування 75-річчя Федора Потушняка в Осюю. Яка іронія долі! За життя мали Федора Михайловича за дивака, з нього кепкували, по ньому топталися ті, хто мав обов'язком його підтримувати. А він творив. І чим далі збільшується часова відстань, тим краще ми бачимо і розуміємо, який це був величезний і самотній талант. Так, як Потушняк бачив і відчував життя на Закарпатті, – ми ніколи не будемо бачити й відчувати, хоч би мали сто вух і сто очей. Бо це був справжній художник...

Бажаю всього доброго Вам і Вашому дому!

З пошаною

Ваш Ол. Мишанич

¹⁹ Йдеться про вид.: Чендей І. Луна блакитного овиду: повісті. Для ст. шк. віку. Київ: Веселка, 1987. 278 с. – С. К.

№ 9

Дорогий Олексю Васильовичу!

Вдячний Вам за листа.

Певно, не турбував би «Веселку» тими трьома невеликими творами, якби не певна ситуація – розумієте її. Коли твори з'являться, буду радий. Розумію, що видавці охоче друкують нове, тим більше, якщо воно для конкретно взятого видавництва адресується. А тут...

Надсилаю Вам номер «Закарпатської правди» з кореспонденцією про видання антології казок П.В. Лінтура. Довго збирався про книжку сказати слово, та зібрався оце тільки цього року. Васирина Лінтур знала, що маю написати, а за життя так і не втішив її сказаним. Поніс гріх на душі, хай би була порадила...

Зберігається в мене номер «Закарпатської правди», в якому піддається гострій критиці Потушняк Ф.М., П.В.Лінтур – була така хвиля на Закарпатті під проводом Василя Тьомного, чи то пак Повха. Та й ще біс один знає, під чийм проводом. Ніяк не від благородних сил та духів ішло подібне. Вечір в Осої був гарний. Шкода, що не дожився Потушняк вечора. Та коли б жив, зовсім ймовірно, і вечора не було б. Така вже примхлива, химерна, несправедлива доля! Хіба в нас одного славили, славлять (і ще будуть славити!) тоді, як трава зеленіла, зеленіє (буде зеленіти) над клаптиком землі, що їй промовці велять бути усього пухом?..

Сиджу над доробкою роману для «Карпат». За зиму робота ішла добре. Радий, що відчув злет й написалися більш-менш вдалі сторінки. Роботи ще багато. Але живу нею, тому й настрої приємний.

«Далеке плавання» проникливо й зичливо прорецензував для «Р[адянського] п[исьменника]» Микола Григорович Жулинський. Добре, що вник в твір й зрозумів мене, а скоріше – суть твору. До певної міри я збайдужив, з'явиться «Далеке плавання» за життя чи залишиться в рукописі. Видавці не відмахнулися від речі, хоч не відмахуватися входить в етику поводження видавництва навіть з автором безнадійним. Якби зі мною ще уклали договір на цю річ, певно, помучився б сам. Та не хотів би «мучити» видавців. На жаль, вони у нас полохливі, залежні, оглядаються, бо знають і самі, як часто не все залежить від них. Про сміливість в підніманні проблем легше говорити з трибун в запалі, аніж соборно проблеми піднімати у творах. Що не казати, багато у нас вторинності від вторинності...

Цікавого на Закарпатті мало. Проходять огляди художньої самодіяльності до нагоди чотирьох десятиліть, відкрито художню виставку (теж до нагоди), немає, на жаль, на ній творів істинно помітних. Таке враження, що художник пішов лінивий, малодум, вдоволений досягнутим раніше. Куди дівся отой запал активного змагання, що рухав, піднімав? Невже ситість від проданих картинок отим, що хочуть ще й прикрасити інтер'єрчик при наявності деякого достатку, задовольнила, розлінивила так званих майстрів пензля? І тут же думаєш про Манайла, про Грабовського, про Ерделі – ніколи не були лінивими, другорядними. Певно, важила багато культура фахова, не кажучи про зобов'язуючий талант.

Обнімаю Вас!

Вітання всім-всім, найпаче Жулинському, Дончику, Сивоконю.

Ужгород, 24 березня 1985 р.

№ 10

Шановний Олексю Васильовичу!

На жаль, не випало нам з Вами наговоритися, як бувало іншим разом при Вашому перебуванні у славному Ужгороді.

З багатьма враженнями повернувся я з рідного Дубового. І не тільки тому, що давно-давно на Святий вечір і Різдво в долині Тересви не був, але найперше через те, що в рідній хаті на рідній садибі сповнявся болячих вражень після вимерлих батьків.

Біля давньої хати брат Костянтин вже збудував господарське приміщення з кухнею, дров'яником, лазнею, хлівом під одним дахом (окрема хата ще тільки споруджатиметься замість старої). Та я зайшов найперше в хату давню, де все-все на мене дихнуло, глянуло, озвалося тими, кого нема. І було в усьому щось тривожне, незвичайно хвилююче, з гострим відчуттям не тільки небуття, але й зміни поколінь. Ураз, будучи немолодим, здається, постарів я не на літа, а на десятки літ, відчув предметно, що переді мною в родині вже нікого нема, що вітер часу б'є тільки в моє лице...

Сподіваюся, що «Калину під снігом» Ви дочитали. Враження нині у Вас повніше, принагідно засядете поволі виконувати й те доручення, що Вами отримане в «Закарпатській правді».

Кілька уривчастих, висловлених чутиливо, вражень від «Пайочки» впевнили мене у Вашому глибинно проникливому ставленні до речі, що не явилася з-під пера випадково, що так же виболена, осмислена, як і та ж «Преображення Маріка». Не сумніваюся, що ставлення до книжки у Вас чітко означене, означене воно і в мене.

Два моменти, пов'язані з «Калиною під снігом» видяться мені істотними. А саме: вихід тих речей, які я не сподівався іще за життя побачити надрукованими («Іван», «Пілюлі з-за кордону», «Березневий сніг»), поява «Життя Антона Кукурічки». Я радий також, що саме «Калиною під снігом» підтвердив давню свою причетність до жанру оповідання. До жанру настільки нелегкого, як і прекрасного. Мабуть, воно мені не зовсім вдається на практиці, але саме оповідання, новела сприяють тому стану, коли автор знаходиться в

певній отій формі, яка не дає розпливатися, дисциплінує. До всього і матеріал для оповідання таки диктує літературну форму, ставить в певні межі самого автора.

«Калина під снігом» для мене особисто цікава й тим, що нарешті виявилася нова грань мого літературного нахилу. А саме: грань сатирична з елементами гумору. «Життя Антона Кукурічки» писалося на одному подиху, видиться мені, й тоді, коли написалося не відразу од початку до кінця. В роботі над повістю була й перерва – лежав я в лікарні. Та десь при мені був той камертон, який досить було приставити до вуха, коли взята інтонація і настрої перших сторінок було почуто, робота продовжилася. Правда, на самому початку мав я мороку. Не відразу знайшов звук, привелося початкові сторінки кілька разів переписувати, істотно міняти. Та коли вже було знайдено, почалося істинно, так і продовжилось.

Яке моє ставлення до останньої книги?

Дарувала вона громадку позитивних емоцій і знову упевнила в не випадковості того цеху, на який потрачені вже довгі літа. Якби мене спитали нині, а які книжки бачу на дорозі примітними, то, окрім найпершої збірки («Чайки летять на Схід»), якою все починалося, я назвав би: «Терен цвіте» (1967 року з серії «Бібліотека української радянської прози» при поважній вступній статті Г. Аврахова), «Птахи полишають гнізда», «Березневий сніг»; після «Березневого снігу» настала поважна перерва. Закінчилася вона чи не виходом книги «Теплий дощ» 1979 року. В «Теплому дощі» була надрукована добра громадка оповідань і дві повісті. За цєю книжкою з'явилися «Казка білого інею» (рevesниця «Теплого дощу» з «Р[адянського] п[исьменника]» в «Карпатах»), далі «Кринична вода». Що вже казати про двотомник зі вступною статтю М.Г. Жулинського? Це був той прихід до читачів, який знімав і найменші сумніви про появу книжок до виключення з партії і спроби «заборонити писати...». Чому? А тому, бо після перерви випущених книжок вистачило б, аби і з них розпочати біографію автора, повважати його таки літератором. І новий «прихід».

І нарешті «Скрип коліски» та «Калина під снігом». Кожна з двох займає певне місце в моєму літературному набутку. А поспіль все узятє дає можливість для певної уяви. І коли поталанило додати щось і мені до вже написаного в Закарпатті про Закарпаття, про час і сучасників досі, можна побажати собі тільки якоїсь жменьки сил, аби до зробленого додати.

Зараз вже найбільше хвилює мене річ, яка знаходиться в «Карпатах» («Далеке плавання»), турбує діло перекладу М. Ковача – належить давно започатковану роботу довести до кінця. А далі щось іще, сподіваюся, і напишеться. Маю чимало заготовок для оповідань і новел, та найбільш жаданим для мене є праця, яка знаходиться в розробках і заготовках в папках. Саме вона, ця праця, видиться метою життя.

Довкола «Калини під снігом» обертається, точиться, гостриться чимало. Посміявся я, коли мені розповіли, як один з прототипів ходив до колишнього завідуючого обласним відділом народної освіти В.В. Балажа просити довідку-підтвердження, ніби він таки не ходив з домаганнями на предмет медалі А. Макаренка. Отак знову й проситься до написання новий твір.

Інак особливих новин тут нема. Здається, завтра збираються збори по зборах звітно-виборних у відділенні Спільки – буде йти бесіда про те, як звітні і виборні краще провести, на чому стояти, кого і з кого вибирати. Чи встоїть на посту нинішній великий організатор і будівник літературного процесу в Закарпатті, не відомо. Всяке може бути вже й тому, бо коли Бог хоче, мотика також стріляє.

Добра Вам і щастя, всього найпрекраснішого!

Щиро Ів. Чендей

11 січня 1988 р., Ужгород

№ 11

Дорогий Олексю Васильовичу!

Найперше, сердечно і щиро не просто вітаю Вас, а обнімаю й обціловую при нагоді високої відзнаки. Премія за працю над виданням багатотомника великого Франка заслужена, почесна, надихаюча²⁰. І нехай до Вас приходять багато радості, щастя в роботі, без котрої, певен, Ви не уявляєте вже собі і життя.

Радий за Вас, горджуся Вами!

Ваш лист знайшов мене в лікарні. Вклали до стаціонару мене після гіпертонічного кризу, що був спровокований ніяк не нервуванням чи працею за столом, а одною з непоміркованих процедур – була, на жаль, призначена лікарем. Все сталося в поліклініці ЦЛК, звідси 25 лютого додому я вже не пішов, я зліг. Лежу досі. Ачей-ачей цього тижня виберуся з лікарняного ліжка.

Настрій у мене був вкрай кепський, часто сварив себе сам – лікарі радили ще в січні лягти для профілактики і підсилення організму, а я все відпирився, відкладав...

Правда, і в лікарні старався щось робити. Напасав тут оповідання «Сосна і баба», відредагував статтю одного науковця для публікації в «З[акарпатській] п[равді]», написав до неї невеликий вступ, відповідав на листи.

Щиро вдячний Вам за готовність перевести суму, що Вам належить по премії, на пам'ятник Т.Г. Шевченкові в Ужгороді. Терпеливо чекайте, Вам будуть надіслані координати. Поки-що свого рахунку в За-

²⁰ Мовиться про присудження О. Мишаничу в 1988 р. Державної премії ім. Т. Шевченка за участь у підготовці 50-ти томного зібрання творів І. Франка. – С. К.

карпатті Фонд культури не має, досі все ішло на Київ. Але я певен, що ближчими днями все з'ясується додатково, а тоді Вас і повідомимо.

Щодо фонду.

Поволі робота починається, але поки-що замикається більше на мені з листуванням.

Для спорудження пам'ятника Шевченку в Ужгороді потрібні відповідні рішення облвиконкому, обкому і т. д. Виходжу з лікарні, відразу збираємо президію обласної організації Фонду, входимо в клопотання перед відповідними органами в сподіванні, що все-все буде розв'язуватися позитивно, зможемо й оголошувати збір коштів. Справа ця не проста, вимагає певного порядку, навіть послідовності. Адже слово найперше про кошти, а збирати їх треба при певній для цього узаконеній основі. Розумієте, що основа не в руках громадської організації, а в руках влади. Зі свого боку буду робити все необхідне. Вас належно інформуватиму.

Що іще про себе?

Нарешті привезли мені обладнання робочої кімнати в новій частині хати. Воно ще не встановлене. Прийдуть майстри з меблевої фабрики і встановлять. Матиму свій кут і цьому радію. Тяжко все складатися, приходиться, але поволі все-все рухається. Гірка доля горянина, котрий прагне звити родинне гніздо в стародавньому панському Ужгороді...

З нетерпінням чекаю «Калину під снігом». Здається мені, що ця книжка буде одною з тих визначальних в моїй роботі, мимо якої читач не пройде байдуже.

Ось-ось засяду за «Далеке плавання» доредаговувати. А відтак вже й за Михайла Івановича з Нового Саду. Про все є домовленість з видавцями й щодо послідовності.

Вітайте щиро од мене Миколу Григоровича Жулинського. Така кривда, що з ним повелися погендлярськи...

Здоров'я Вам і гараздів щед्रो!

Ваш Ів. Чендей

Ужгород, 13 березня 1988 р.

№ 12

Високошановний Іване Михайловичу!

Нарешті я оформив деякі думки про Вашу нову книгу «Калина під снігом» і посилаю своє красне писаніє в «Закарпатську правду». Копію посилаю Вам. Незручно, що трохи припізнився, але на те була Божа воля, бо грип розклеїв мене на цілий тиждень і завершене ще 14 січня доведене до пуття аж нині. Сподіваюся, що в газеті ніхто не перебіг мені дорогу з серйозною розмовою про цю справді новаторську книгу.

Уже два тижні перебуваю під враженням «Калини під снігом». Колись таке сильне емоційне враження справили на мене «Іванові журавлі» і «Казка білого інею». Рецензія, на жаль, вийшла трохи академічною – тут виною моя професійна деформація історика літератури. Критики скажуть про неї по-своєму, може, дещо цікавіше, красивіше, але, мабуть, – те саме. Книга викликає громаду роздумів і асоціацій, зачіпає за живе, ставить безліч проблем. Про неї вигідніше виступити з емоційною критикою, вказати на її достоїнства – актуальність, багатопроблемність, гостроту, позитивний ідеал, сатирично-гумористичний струмінь та ін. За нею – двадцятирічна історія. Мені здається, що я зробив правильно, оглянувшись і на ті часи, пов'язавши «Калину під снігом» з «Березневим снігом». Було би добре, якби редакція нічого не скорочувала у моєму тексті. Це був би для неї добрий вихід із делікатного становища – не таке вже й принизливе визнання своїх колишніх, м'яко кажучи, кололітературних вправ з «Березневим снігом». Правда, ініціатива йшла згори.

В усьому погоджуюсь з думками, викладеними у вашому листі. «Калина під снігом» складає одне художнє й композиційне ціле, вона виболена й вистраждана, закладені в ній ідеї і думки випробувані часом. На сьогодні вона не тільки етапна, а й вершинна у Вашій творчості, чітко визначає Вашу активну громадянську позицію, Ваше ставлення, як митця, до болючих проблем нашого буття. Своїми нестандартними спостереженнями, справедливою критикою Ви утверджуєте нашу дійсність, боретеся за людину, відстоюєте її людську і громадянську гідність. До цієї книги Ви йшли крутими дорогами майже чверть століття. Вона дорога Вам, але ще дорожча буде Вашим читачам, які чекають од Вас правдивого і мужнього слова про наш час та й того, про що їм ніхто інший не скаже, бо як не прикро визнавати, а більшість літераторів Закарпаття марнує свій талант на дріб'язках, вигаданих схемах і проблемах.

Я щиро радий за Вас, високошановний Іване Михайловичу, за Ваш чесний і сильний талант, що не потьмянів у завірюхах 60–70-их, а навпаки, – змужнів, загартувався, заяснів новими гранями. «Калину під снігом» вважаю досягненням всієї сучасної української радянської прози, зразком прози оновлення. Якщо моя рецензія хоч якоюсь мірою переконає у цьому прихильних до Вас на Закарпатті читачів (недоброзичливців залишається ще предостатньо), то своє завдання вважатиму виконаним.

З пошаною

Ваш Ол. Мишанич

Київ, 21 січня 1989 р.

Васильковичу Івану Михайловичу!

Нарешті я одгортав деякі думки про Вашу нову книгу «Камни під снігом» і посилаю своє красне писаніє в «Закарпатську правду». Коли посилаю Вам. Незручно, що турки принижили, але на те була бода воля, бо при розкльї мене на мій пажден і заверщенє их 14сизь дроведене до тутья аж нині. Сподіваюся, що в газеті тхтя не переді неї дорочу з сербовною розмовою про мо справдї новаторську книгу.

Уже два тхтя передубаю тд братеннєм «Камни під снігом». Камнь тхтьє сильне емоційне вратеннє справми на мене «Іванові журавлі» і «Казка білого інею». Рецензє, на тхть, вышлєл турки академічною - тхтьє виного моя продрестївноя ге-дорїантє історїка літератури. Критїка склїтїє про неї то-своему, мотє, деїто іскавнє, краси-вінє, але, мабуть, - те саме. Книга выхлїкає промаду роздумї і асїтанїє, заїтєє за тхтьє, ставлїє деякі проблем. Про неї выдїтїє вступлїє з емоційною критїкою, вказаннє на її достоїнствє - актуальнєствє, багатопроб-лемнєствє, гостроту, позитївнїє ідеї, сатї-рїчно-їронїстїчнїє сторїчнє та ін. За нею двадцїтїрїє історїє. Менї здаєтїє, що я зроблїє правлїно, влїкнїєтїє і на тхтьє часї, пов'язаннє «Камни під снігом» з «Березнєвнїє снігом». Було бн додрє, якбн редакцїє тїкого не скорочї-вала у мовнї тхкетї. Не був бн дя неї додрїє видлїє із делїкатного становлїєє - не тхтьє втєє і принїжїєє вызнаннє своїх колїчнїє, м'яко ка-жуцїє, колїчнїєтературнїє вправ з «Березнєвнїє снігом». Правда, ініціатїєє мїєєє злорїє.

В усьому погоджуюсь з думками, викладеними у Вашому листі. „Калина між сімою“ складає одне художнє і композиційне ціле, вона видолена і вистраждана, закладає в нас ідеї і думки втробувати насам. На сьогодні вона не тільки етатна, а й вершинна у Вашій творчості, лютко визначає Вашу акційну громадянську позицію, Ваше ставлення, як митця, до багатьох проблем нашого буття. Своїм нестандартистичним спостереженнями, справедливою критикою Ви утверджуєте нашу дійсність, боретесь за людину, відстоюєте її людську і громадянську цінність. До цієї книги Ви йшли критичним дорогим майже півстоліття. Вона дорога Вам, але ще дорожча буде Вашим читачам, як некакіть оз Вас правдивого і мужнього слова про нас та про того, про що їм ніхто інший не скаже, бо як не прикро визнавати, а більшість літераторів Закарпаття марнує свій талант на дрібязках, вигаданих сюжетів і проблемах.

Я щиро радий за Вас, високоціновий Іване Михайловичу, за Ваш великий і сміливий талант, що не потьмянів у завірюхах 60-70-их, а навпаки, - змужнів, загартувався, застав мовили гранями. „Калину між сімою“ вважаю досягненням всієї сучасної української радянської прози, зразком прози оновлення. Якщо моя рецензія хоч якоюсь мірою переконає ^{у читача} критиків до Вас на Закарпатті читачів (недоброзимливців захищається не предостанньо), то своє завдання вважатиму виконаним.

З повагою

Ваш О. Мишанич

Київ, 21 січня 1989р.

Глибокошановний Олексо Васильовичу!

Ваша стаття нині в Закарпатті стала тим явищем, яке привернуло до себе широку увагу інтелігенції. Коли брати ситуацію, що склалася двадцять літ тому довкола «Березневого снігу»²¹, появу «Калини під снігом», яка є не єдино продовженням і чимось двоєдиним в доробку літератора, Ви, і тільки Ви могли так глибоко, так вичерпно і знаюче, врешті з таким вболіванням і хвилюванням оцінити і про все написати.

Ваш докладний розгляд двох явищ скинувся на той аналіз, коли явища беруться й аналізуються, а тут вже виносяться й певні оцінки. Зробили Ви це з великою уважністю, я сказав би з тою любов'ю, яка може бути властивою винятково зацікавленим долею літературного діла, честю вченого.

Що казати Вам?

Тих слів, якими хотів би подякувати, раптом і не добуру. Мовити можу єдине: читаючи Вашу статтю з-під машинки, я чув хвилювання, що обіймало серце і душу; коли запам'ятав не один радісний день, саме пов'язаний з літературною працею та її оцінками, день читання статті од Вас був для мене знаменним і великим.

Великим був через Вашу не єдино людяність, чистоту і справедливість, а через мудрість вченого-дослідника, аналітика, історика. Хто хотів би і взявся б нині з такою докладністю співставити, пов'язати дві книги і дві ситуації, як це вчинили і змогли Ви? Для подібного потрібен час, потрібна зацікавленість в ім'я загальної справи, потрібні знання. Для цього потрібне й добре націлене перо. Потрібне серце схвилюване. Все поспіль є у Вас, є воно у Вашій статті. І це, певно, найістотніше, найважливіше.

Єдино чим міг би Вам віддячитися за труд і розум, за хвилювання і час, для статті «З позицій оновлення» – написаним новим ніяк не на рівні нижчому, як писалося досі. Більше: на рівні кращих зразків.

Обіцяю подібним Вам подякувати, подібним перед Вами виправдатися. Нелегко підніматися все вище й вище, як, певно, не легко постійно сходити з ґруня на ґрунь тим більше, коли сили вже хлянуть. Та що не писав би, буду змагатися сам з собою, завжди думаючи про краще. При зустрічі буде про що з Вами поговорити.

Розповім дещо з «історії» оперативного подання Вашого матеріалу в друк. Розповім про шок, до якого був дехто вкинтий Вашою статтею з моїх так званих колег. Розповім Вам і про наші звітно-виборні збори в колективі з наміром омолодження бюро і тою дріб'язковою метаною, яка спричинилася для того, що метушливий, сумбурний, спекулятивний в поступках, грішний в минулому і нічим не виправдавший себе на посту «лідера» Вовчок залишився ще на один строк. Протягали його тут, як протягують осла через вухо ігли. До протягування спричинився один усього нікчемний голосок по телефону Ладижця – занедужав неборак перед самими зборами після того, як йому дехто мудро порадило на збори не іти, не пускати з себе сміх і не доводити себе до можливого кризису здоровельного. Гнів Ладижця після прочитання «Життя...» був великий і невгасимий, з готовністю бризнути, навіть хлюпнути на зборах.

Звісно, лідером організації належало вибирати чи Кешелю, чи Шкробинця. Свіжий вітер в організації потрібен. Надто затхле у нас повітря, надто багато каламуті набралось. Видно, 13-ох, які за це голосували, подібне влаштує.

Нехай!

Врешті, ніхто ні за кого нічого не напише, хоч від загальної атмосфери залежить багато.

Надсилаю Вам, дорогий Олексо Васильовичу, номер газети з Вашим матеріалом, а також номер газети зі зверненням про збір коштів на Закарпатті по двох програмах. Звернення писав я.

Добра Вам і щастя! Здоров'я Вам!

Ваш Ів. Чендей

5 лютого 1989 р. Ужгород.

P. S. Шкода було б, якби Ваш матеріал не потрапив в котрийсь з журналів. Він достойний подібного.

№ 15

Дорогий Іване Михайловичу!

Пересилаю Вам кілька листів з Югославії. Передайте, будь ласка, також листа Олесі Богдановій.

Вам передають громаду вітань всі знайомі з Н. Саду, найбільше М. Ковач. Він тримається добре, настроєний оптимістично, сподівається побачити свою книжку, надруковану в Ужгороді.

Інакше – ситуація у них дуже нестабільна: рівновага між русинством і українством дуже порушена, все більше дає про себе знати явне антиукраїнство.

Справжній антиукраїнський шабаш було влаштовано в Межилабірцях на I світовому конгресі русинів (було присутньо до 200 чол., з них 60 із Закарпаття). Там уже фігурувала тільки «Підкарпатська Русь». Найбільше у нападах на Україну проявили себе наші: Сочка, Калабінка, Ач, Митровка, від їх виступів несло не тільки дикою агресією супроти українців, а й віяло гробовим холодом і дурністю майже столітньої давності. «Письменник» В. Сочка виступив таким темним «язичієм», що йому міг би позаздрити не один «будитель»

²¹ Докл. про історію заборони та переслідування І. Чендея за зб. «Березневий сніг» див.: Кіраль С. «Березневий сніг» – моя найчестіша книга»: зб. І. Чендея в контексті доби та сьогодення // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Вип. 23. Ужгород, 2018. С. 154–162. – С. К.

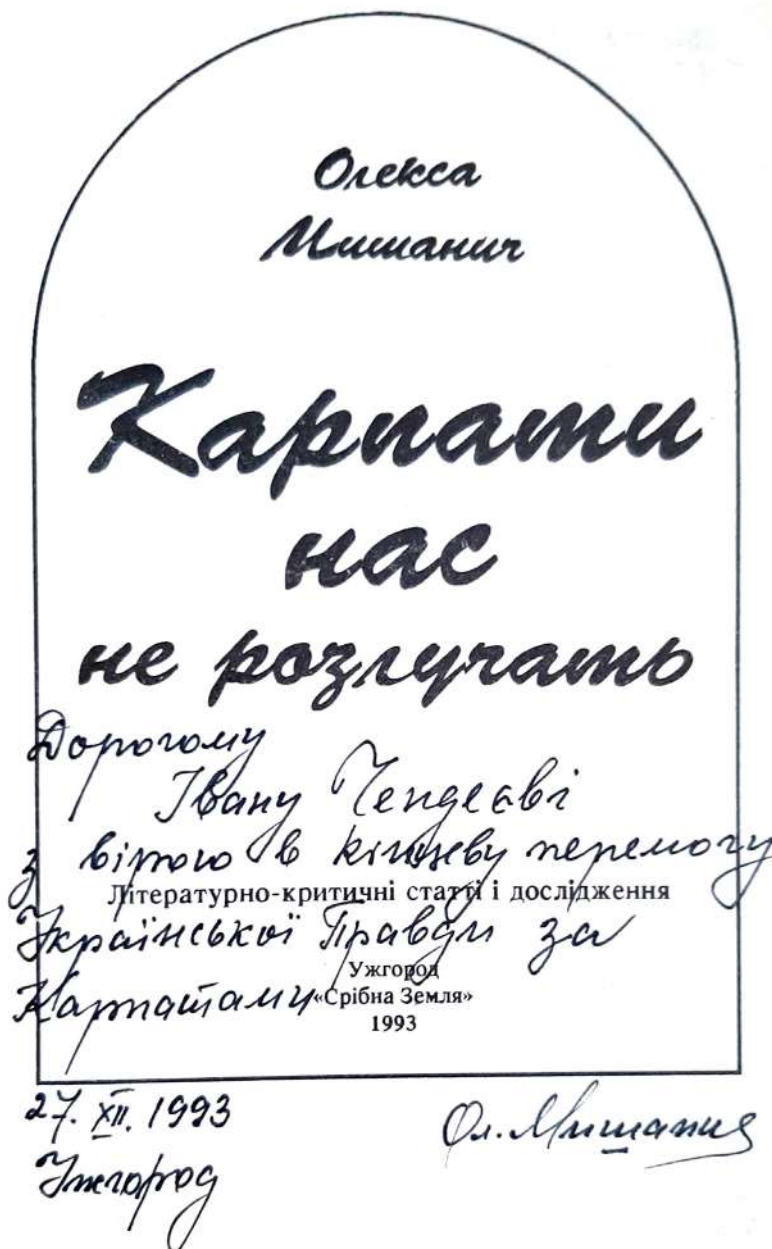
і «москвофіл». Здається, що все це подібне на якусь тяжку хворобу, коли затемнена свідомість, логіка, тверезий погляд на історію, а спрацьовує дикий інстинкт антиукраїнства. Звідки у цих людей така патологічна ненависть до України?

Дуже добре, що я все це сам побачив і почув, бо інакше ніколи не повірив би, що новітній, здавалось би, освічений «русин» здатний на таку антиукраїнську істерію.

Незабаром буду в Ужгороді, і тоді поговоримо ширше про цю Божу кару на наш край.

З пошаною Ол. Мишанич

Київ, 3.04. 1991 р.

Упорядкував Сидір Кіраль,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу національної бібліографії
Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського